

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت

* ماه طلا جریده

چکیده

صبر، خویشتن داری، و حبس نفس است در برابر ناگواریها که چنین حالتی درون را از اضطراب و زبان را از شکایت و اعضاء بدن را از حرکات نامتعادل باز می‌دارد. بنده در هیچ حالی از صبر بی‌نیاز نیست، زیرا آنچه را در دنیا می‌بیند یا موافق طبع اوست یا مخالف میلش و در هر دو حال صبر لازم است. آنچه مطابق طبع اوست مثل صحت، سلامت، مال، جاه، کثرت، عشیره و اقوام، وسعت در لوازم زندگی، کثرت پیروان و یاران و تمام آنچه در دنیا لذت بخش است و چقدر بنده به صبر در مقابل این امور محتاج است، چه اینکه اگر نتواند نفسش را حفظ کند و به آنها دل ببندد و در لذات مباح غوطه ور شود، کارش به طغیان و سرکشی منتهی شود. بهره‌مندی از صفت فاضله‌ی صبر دارای آثار و برکاتی است که شامل حال انسان صبور می‌شود. اما بعضی از افراد جامعه از عواملی که سبب افزایش صفت صبر در او شده، آگاهی چندانی ندارند. بنابراین لازم است عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت بیان گردد. اهمیت پرداختن به عوامل افزایش صبر باعث می‌شود تا انسان با صبر، انگیزه دین را تقویت و انگیزه شهوت و هوی را تضعیف نماید، و بی‌صبر در ایمان در مقابل کمترین جذابیت گناه یا سختی راه حق عقب می‌نشیند و هیچ اعتباری بر دین و ایمانش نیست. لذا این نوشتار با روش توصیفی-تحلیلی به عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت پرداخته است که حاصل آن چنین شد: تقویت ایمان، تقویت اراده، تقویت امید، وجود مشکلات و سختیها، توجه به سرگذشت صابران، ... از مهمترین عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت است که می‌توان نام برد.

کلیدواژه‌ها: عوامل افزایش، قرآن و سنت، صبر

* طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه حضرت رقیه (سلام علیها) برازجان

مقدمه

امام حسن مجتبی (علیه السلام) فرمود: «صبر و شکیبایی، زینت شخص، وفای به عهد، جوانمردی و عجله و شتاب زدگی، بی خردی می باشد.»^۱

بحث صبر یکی از مباحث کلیدی و بسیار راهگشا و سرنوشت ساز در زندگی انسان هاست. صبر از دیدگاه قرآن و در مکتب اهل بیت (علیهم السلام) از جایگاهی بس رفیع برخوردار است. آنچنان که نسبت صبر به ایمان را همانند نسبت صبر به بدن دانسته اند. بدان آن کسی که درد را نازل کرده، دارویش را نیز فرستاده، و وعده شفا داده است. صبر اگرچه بسی مشکل است ولی می توان آن را با معجونیه از علم و عمل به دست آورد، یعنی با توجه به ناچیز بودن شدائد و کوتاهی دوران مشکلات و با توجه به زشتی و ضرر و جزع، و به وسیله ی کثرت تفکر در احادیث و آیاتی که درباره صبر وارد شده انگیزه دین را تقویت و انگیزه شهوت هوی را تضعیف نمود. بنابراین کسی که ثواب صبر را بداند به مراتب می داند که بیشتر از چیزی است که از دست داده است.

پیامبر در وصیت خود به علی (علیه السلام) فرمود: «ای علی! آیا به تو بگویم که چه کسی از نظر اخلاق به من شبیه تر است؟ حضرت علی (علیه السلام) فرمود: آری ای رسول خدا! پیامبر فرمود: آن شخص که از نظر اخلاق از همه شما بهتر است و صبر او از همه بیشتر است و بیشتر از همه به خویشان خود نیکی می کند و با مردم منصفانه رفتار می نماید.»^۲

در آیات و روایات زیادی و همچنین کتب متعددی به این مسئله اشاره شده است، در این مقاله سعی شده با بهره وری از ارزشمندترین منابع، نخست به مفهوم صبر پرداخته شود و سپس به اهمیت صبر اشاره شده و بعد از آن نقش صبر در کنترل بحران های روحی و روانی را بیان می کند و در آخر به عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت پرداخته است.

و اما کتابهایی که در این مقاله به کار برده شده از جمله: آقای اسماعیلی در کتاب صبر انبیاء آورده: قلب انسان معرکه جنگی همیشگی است که در یک سو لشکر شهوت که فرمانده آن شیاطین هستند قرار دارد و در سویی دیگر لشکر دین و خدا که فرمانده آن فرشتگان هستند. سپس استقامت لشکر دین در مقابل لشکر شهوت یا استقامت جنود الهی در مقابل جنود شیطانی صبر است.^۳

آقای حسینی لیلابی در کتاب آمال الواعظین نوشته: از آنجا که نظام هستی، نظام تکامل و پرورش است و تمام موجودات تکامل را می پیمایند، حتی درختان استعداد های نهفته خود را با میوه بروز می دهند، کوه ها استعداد

۱. عباسی، نصایح معصومین، ص ۳۴

۲. راشدی، نهج الفصاحه، ص ۴۰۹

۳. اسماعیلی، صبر انبیاء، ص ۳۵

خود را توسط معدن های گوناگون آشکار کنند، همه ی مردم نیز از انبیاء گرفته تا دیگران طبق قانون عمومی می بایست آزمایش و امتحان شوند تا استعدادهای خود را بروز دهند. گرچه امتحان الهی متفاوت است: بعضی مشکل، بعضی آسان و قهراً نتایج آنها هم فرق دارد، اما به هر حال آزمایش برای همه است.^۱

آقای شبر در کتاب الاخلاق چنین بیان می کند: صبر گیاهی است تلخ و شکیبایی را چون تلخ است صبر گفته اند. ولی همی دان که اگر معرفت آید صبر بس شیرین است. با پای خویش به نزد دندانپزشک روی و درد کشیدن دندان تحمل کنی و از او تشکر نمایی و دسترنج خویش به نزد او نهی تا دندانت برکشد. چه دانی که این درد، درد از جانت بزداید و پزشک کار عَبَث نماید.^۲

آقای حقیقی در کتاب آداب سلوک قرآنی نوشته است: صبر بر طاعت، از صبر بر معصیت بس والاتر است، چه آمدن معصیت به دست تو نبود، ناخوانده خود آمد، تو اگر صبر نمی کردی چیزی از آن کم نمی شد، بلکه تشویق و ناآرامی تو به آن می افزود ولی طاعت با اختیار تو انجام می شود و این ره با پای خود می روی. و از آن بهتر صبر بر معصیت است همین صبر است که تو را به معراج وصال بالا برد و گام به گام بر لقای حقت نزدیک کند.^۳

آقای حسینی قمی در کتاب وعده های الهی به صابران چنین می نویسد: مقاومت در برابر دشمن بیرونی و دشمن درونی و هوای نفس و شیطان که با لشکر پیاده و سواره از چهار طرف به ما حمله کرده کار دشواری است. جنگ با دشمن یک کار زمان دار است بالاخره، بعد از مدتی تمام می شود اما در مبارزه و ایستادگی در برابر گناه، یک عمر درگیر جهاد اکبر خواهد بود.^۴

پژوهش حاضر در سه محور به بررسی عوامل افزایش و کاهش صبر از دیدگاه قرآن و سنت اشاره دارد:

۱. مفهوم شناسی

۲. نقش صبر در کنترل بحران های روحی و روانی

۳. عوامل افزایش صبر از دیدگاه قرآن و سنت

۱. حسینی لیلایی، آمال الواعظین، ج ۳، ص ۳۳۶

۲. شبر، کتاب الاخلاق، ص ۳۶۰

۳. حقیقی، آداب سلوک قرآنی، ص ۲۶۲

۴. حسینی قمی، وعده های الهی به صابران، ص ۲۳-۲۴

۱. مفهوم شناسی

۱-۱- صبر در لغت

شکیبایی.^۱

شکیبایی، بردباری.^۲

بر آن کار دلیر و استوار شد و شکیبایی کرد.^۳

صبر نقیض و ضد حالت جزع کردن است.^۴

۱-۲- صبر در اصطلاح

صبر آن است که خود را به مقتضای عقل و شرع بازداری و به خود اجازه ندهی یا از این دو خط بیرون نهی.

محقق طوسی گفته: صبر، خویشتن داری و حبس نفس است در برابر ناگواری ها که چنین حالتی درون را از اضطراب و زبان را از شکایت و اعضاء بدن را از حرکات نامتعادل باز می دارد.^۵

قلب انسان معرکه جنگی همیشگی است که در یک سو لشکر شهوت که فرمانده آن شیاطین هستند قرار دارد و در سویی دیگر لشکر دین و خدا که فرمانده آن فرشتگان هستند. سپس استقامت لشکر دین در مقابل لشکر شهوت یا استقامت جنود الهی در مقابل جنود شیطانی صبر است.^۶

خداوند قرآن کریم می فرماید: «هان ای پیامبر! پس همانگونه که پیامبران نستوه شکیبایی ورزیدند تو نیز شکیبایی ورز.»^۷

در آخرین آیه فرو فرستاده ی قرآن روی سخن را به پیامبر عدالت و آزادی می کند.

۱. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۱۰، ص ۶۴۴

۲. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۴۷۷

۳. معلوف، المنجد عربی-فارسی، ج ۱، ص ۹۰۶

۴. ابن منظور، لسان العرب، ج ۴ صص ۴۴۱-۴۳۷

۵. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۱۰، ص ۶۴۴

۶. اسماعیلی، صبر انبیاء، ص ۳۵

۷. احقاف، آیه ۲

اموری است که نه اولش در اختیار انسان است نه آخرش، مثل مصائبی از قبیل مرگ عزیزان، از دست رفتن اموال، روال صحت و سلامت به سبب امراض و سائر انواع بلا.

صبر در این امور مستند به یقین است. منظور این است که انسان وقتی به حکمت خداوند متعال یقین پیدا کند و او را جواد و فیاض بداند و بداند که به هر کس و به هر اندازه‌ی صلاحیت و لیاقتش عطا می‌کند و بداند هر نیک و بدی که در عالم اتفاق می‌افتد به صلاح و برای رشد و تکامل انسان، و مرتبه‌ای از مراتب رسیدن به سعادت است؛ تحمل مصائب بر او دشوار نخواهد بود بلکه با طیب خاطر آنها را تحمل می‌کند.^۱

۷-۳- صبر بر گناه

درباره صبر بر گناه به چند نکته اشاره شده است: نکته اول اینکه در بعضی از روایات آمده است که پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «در مقایسه صبر با مصیبت و صبر بر طاعت و صبر بر معصیت، درجه‌ی صبر بر گناه بالاتر است.» در روایت آمده است که خداوند کسانی که صبر بر مصیبت می‌کنند، سیصد درجه‌ی کمال عطا می‌فرماید اما کسانی که صبر بر طاعت دارند و واجبات را انجام می‌دهند، دو برابر، یعنی ششصد درجه‌ی کمال و کسانی که صبر بر گناه دارند و در برابر گناه پایداری کنند نهصد درجه یعنی سه برابر صبر بر مصیبت به آنها عطا می‌شود.

نکته دوم اینکه گناهان را به گناه صغیره و گناه کبیره تقسیم می‌کنند اگر انسان اصرار بر گناه داشته باشد، هیچ گناهی را نباید صغیره انگارد. همه‌ی گناهان گناه کبیره می‌شوند و اگر گناهی مرتکب شد هرچند کبیره باشد اما توبه کرد، هیچ گناهی را نباید کبیره بشمارد.

نکته سوم مقاومت در برابر گناه یک جهاد طولانی و به تعبیر پیامبر (صلی الله علیه و آله) جهاد اکبر است. مقاومت در برابر دشمن بیرونی و دشمن درونی و هوای نفس و شیطان که با لشکر پیاده و سواره از چهار طرف به ما حمله کرده کار دشواری است. جنگ با دشمن یک کار زمان دار است بالاخره، بعد از مدتی تمام می‌شود اما در مبارزه و ایستادگی در برابر گناه، یک عمر درگیر جهاد اکبر خواهد بود.^۲

۸-۳- تقویت اراده

یکی دیگر از عوامل مهم ایجاد صفت نیک صبر در آدمی، تقویت اراده است. افراد بی اراده و سست عنصر نمی‌توانند صبور باشند ولی افرادی که اراده قوی دارند، به خوبی می‌توانند بر ناملایمات صبر کنند. دانستن این مطلب که همه‌ی ما در حال امتحان هستیم و امتحان یاد شده برای پیشینیان بوده است باعث تقویت اراده

۱. شبر، کتاب الاخلاق، ص ۳۶۳

۲. حسینی قمی، وعده‌های الهی به صابران، ص ۲۴-۲۳

شده، صبر آدمی را افزایش می دهد و موجب می شود آدمی بتواند سختی های زندگی زودگذر دنیا را تحمل کند.^۱

۹-۳- توجه به سرگذشت صابران

توجه به سرگذشت انبیاء و اولیای الهی که به واسطه ی صبر و شکیبایی خود به مقامات عالی دست یافته اند نیز از عواملی است که انسان ها را به صبر دعوت می کند و عزم آنان را راسخ می سازد.^۲

۱. معاونت تبلیغ و امور فرهنگی حوزه های علمیه، مبلغان ۲۲۶ ماهنامه اطلاع رسانی پژوهشی آموزشی، ص ۹۴

۲. همان، ص ۹۵

نتیجه

قلب انسان معرکه جنگی همیشگی است که در یک سو لشکر شهوت که فرمانده آن شیاطین هستند قرار دارد و در سویی دیگر لشکر دین و خدا که فرمانده آن فرشتگان هستند. سپس استقامت لشکر دین در مقابل لشکر شهوت یا استقامت جنود الهی در مقابل جنود شیطانی صبر است. در قرآن کریم بیش از صد مرتبه واژه صبر به کار برده شده است که دستور به صبور بودن انسان می دهد و همچنین روایات نورانی معصومین علیهم السلام نیز مملو از بیان اهمیت صبر و ذکر پاداش صابران است.

بنده در هیچ حالی از صبر بی نیاز نیست، زیرا آنچه را در دنیا می بیند یا موافق طبع اوست یا مخالف میلش و در هر دو حال صبر لازم است. آنچه مطابق طبع اوست مثل صحت، سلامت، مال، ... و تمام آنچه در دنیا لذت بخش است و چقدر بنده به صبر در مقابل این امور محتاج است، چه اینکه اگر نتواند نفسش را حفظ کند و به آنها دل ببندد و در لذات مباح غوطه ور شود، کارش به طغیان و سرکشی منتهی شود.

از جمله آثار و نتیجه صبر همراهی خداوند با صابران است که خداوند در قرآن می فرماید از صبر و نماز استعانت جوئید که خدا با صابران است و همچنین صبر و تقوا دو سپر محکم در برابر توطئه ها و حیل های دشمن است و افرادی که صابر هستند از حمایت های غیبی خداوند برخوردار می شوند و همانا صبر و پیروزی با هم هستند یعنی شرط پیروزی در میدان های دشوار، صبر و استقامت است بنابراین افرادی که صبر آنها در برابر تمام مشکلات و ناملایمات زیاد باشد خداوند بالاترین درجه را به آنها می دهد این مقام نتیجه افزایش صبر و استقامت است.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. ابن منظور، محمدبن مكرم، **لسان العرب**، بيروت-لبنان، دارالفكر للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، ۱۳۶۹
۲. اسماعیلی، جواد، **صبر انبياء**، قم، سپهر آذین، چاپ اول، ۱۳۸۸
۳. حر عاملی، محمد حسن، جهاد با نفس «وسائل الشیعه»، مترجم: محمد رحمتی شهرضا، قم، تهذیب، چاپ اول، ۱۳۹۳
۴. حسین لیلایی، ابراهیم، **آمال الواعظین**، قم، احقاف، چاپ اول، ۱۳۸۹
۵. حسینی دشتی، مصطفی، **معارف و معارف**، تهران، آرایه، ۱۳۷۹
۶. حسینی قمی، سید حسین، **وعده‌های الهی صابران**، قم، انتشارات عطش، ۱۳۹۲
۷. حقیقی، کریم محمود، **آداب سلوک قرآنی**، تهران، ارمان طوبی، چاپ اول، ۱۳۹۳
۸. راشدی، لطیف، راشدی، سعید، **نهج الفصاحه**، قم، انتشارات ام ابیها، چاپ اول، ۱۳۸۵
۹. شبیر، عبدالله، **کتاب الاخلاق**، مترجم: محمدرضا جباران، قم، انتشارات هجرت، چاپ سوم، ۱۳۸۷
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان**، مترجم: علی کرمی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰
۱۱. عباسی، ابراهیم، **نصایح معصومین**، قم، انتشارات نهانندی، چاپ دوم، ۱۳۷۹
۱۲. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ هفتم، ۱۳۸۶
۱۳. معاونت تبلیغ و امور فرهنگی حوزه های علمیه، **مبلغان ۲۲۶ ماهنامه اطلاع رسانی پژوهشی آموزشی**، قم، ۱۳۹۷
۱۴. معلوف، لوئیس، **المنجد عربی - فارسی**، مترجم: محمد بندر ریگی، تهران، انتشارات ایران، ۱۳۸۴
۱۵. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، تهران، ثامن، چاپ دوم، ۱۳۸۶

۱۶. مقنیه، محمد جواد، **فلسفه اخلاق در اسلام**، مترجم: عبدالحسین صافی، قم، دار الکتب اسلامی، چاپ

اول، ۱۳۸۶

منابع اینترنتی

۱. <https://rahshenas.com> ، ۱۴۰۱/۳/۱۵